

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.5>

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ П.Д. ЛОДІЯ

Телеп Ю.В.,

асистент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0002-8045-068X

Попович Т.П.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0002-8333-3921

Телеп Ю.В., Попович Т.П. Особливості політико-правових поглядів П.Д. Лодія.

Статтю присвячено дослідженню політико-правової спадщини Петра Дмитровича Лодія, який був відомим українським філософом, просвітником, юристом та педагогом. Зауважено, що світогляд П. Лодія і безпосередньо його філософські погляди формувались в культурно-освітньому середовищі Львівського, а згодом Краківського та Петербурзького вищих навчальних закладів. Відповідно до цього, наведено періодизацію творчої діяльності П. Лодія: львівський період (1787–1802), краківський (1802–1803) та петербурзький (1803–1829).

Автори звертають увагу на те, що П. Лодій вніс значний внесок у розробку української філософської та юридичної термінології, займався редагуванням робіт у цій сфері, а також перекладав українською німецькі та латинські праці. П. Лодій є автором праць «Природне право народів», «Загальнодержавне природне право», «Теорія загальних прав», «Логічні настанови, які скеровують до пізнання та розрізнення істинного від хибного» тощо.

У статті підкреслено, що П. Лодій був прихильником природної теорії походження права, відстоював ідеї особистої свободи всіх людей. Позиції вченого були сформовані на основі філософсько-правових ідей Арістотеля, Г. Гроція, Х. фон Вольфа, К. Бемера, С. фон Пуфендорфа, В. Келера, І. Канта та інших.

Досліджуючи політико-правову спадщину П. Лодія, автори зауважують, що права та обов'язки громадян у державі, відповідно до поглядів мислителя, виходять із розуміння мети держави. Звернено увагу на кореляцію природних та позитивних законів у поглядах філософа. Говорячи про необхідність існування у державі, як і в будь-якому суспільстві, природних та позитивних законів, він чітко визначає перевагу саме природних законів, вважаючи їх реальним регулятором

суспільних відносин. При цьому також наголошує, що природне загальне державне право досягається і усвідомлюється розумом людини, натомість те, що спирається на волю панівного класу, є до певної міри менш природним, більш штучним, мінливим та, як наслідок, другорядним порівняно з природним. Разом із тим, П. Лодій підкреслює, що кожен громадянин повинен надавати перевагу загальному благоденству народу (у порівнянні зі своїм приватним благоденством), але таке загальне благоденство та благо обов'язково має відповідати критеріям істинності.

Ключові слова: П. Лодій, природне право, закон, мета держави, загальне благоденство.

Telep Yu.V., Popovych T.P. Peculiarities of political and legal views P.D. Lodia.

The article is devoted to the study of the political and legal heritage of Petro Dmytrovych Lodi, who was a famous Ukrainian philosopher, educator, lawyer and teacher. It was noted that P. Lodia's worldview and directly his philosophical views were formed in the cultural and educational environment of Lviv, and later Krakow and St. Petersburg higher educational institutions. In accordance with this, the periodization of P. Lodia's creative activity is given: Lviv period (1787–1802), Kraków period (1802–1803) and St. Petersburg period (1803–1829).

The authors draw attention to the fact that P. Lodi made a significant contribution to the development of Ukrainian philosophical and legal terminology, edited works in this field, and translated German and Latin works into Ukrainian. P. Lodi is the author of the works «Natural Law of Peoples», «National Natural Law», «Theory of General Rights», «Logical instructions that lead to knowledge and distinguishing the true from the false», etc.

The article emphasizes that P. Lodi was a supporter of the natural theory of the origin of

law, defended the idea of personal freedom of all people. The positions of the scientist were formed on the basis of the philosophical and legal ideas of Aristotle, H. Grotius, H. von Wolff, K. Behmer, S. von Pufendorf, W. Koehler, I. Kant and others.

Studying the political and legal legacy of P. Lodia, the authors note that the rights and duties of citizens in the state, according to the thinker's views, come from an understanding of the purpose of the state. Attention is drawn to the correlation of natural and positive laws in the views of the philosopher. Speaking about the need for the existence of natural and positive laws in the state, as in any society, he clearly defines the superiority of natural laws, considering them a real regulator of social relations. At the same time, he also emphasizes that natural law is understood and understood by the human mind, instead, that which rests on the will of the ruling class is to a certain extent less natural, more artificial, changeable and, as a result, secondary compared to the natural. At the same time, P. Lodi emphasizes that every citizen should give priority to the general well-being of the people (compared to his private well-being), but such general well-being and good must necessarily meet the criteria of truth.

Key words: P. Lodi, natural law, law, goal of the state, general well-being.

Постановка проблеми. П.Д. Лодій є одним із визначних представників плеяди філософів Закарпаття XVIII-XIX ст., якого можна вважати одним із основоположників вітчизняної філософії та теорії права. Переважна більшість закарпатських мислителів цього періоду емігрували у пошуках більш сприятливих умов для наукових досліджень та творчої праці. Відтак, П. Лодій починав свою педагогічну та наукову діяльність у Львівському університеті, а згодом продовжив її у Краківському та Петербурзького вищих навчальних закладах. Однак, будучи в еміграції, мислитель підтримував тісні зв'язки із Закарпаттям та сприяв поширенню у краї ідей Просвітництва.

Мета дослідження – здійснити аналіз особливостей політико-правових поглядів П.Д. Лодія.

Стан опрацювання проблематики. Попри значення творчої спадщини П. Лодія для вітчизняної філософсько-правової доктрини, слід зауважити, що його науковий доробок досліджено фрагментарно. До того ж сучасні дослідники зосереджують увагу здебільшого на вивченні біографічних матеріалів філософа, а не на його філософській концепції, яка має вагоме наукове значення. Таким чином, вважаємо з необхідне розглянути його політико-правові погляди з урахуванням особливостей життєвого шляху

мислителя. Дослідженням окремих аспектів визначеної проблематики займалися такі науковці як: Н. Мозгова, І. Попелич, В. Галас, Ю. Ходаніч та інші.

Виклад основного матеріалу. Петро Дмитрович Лодій (1764–1829 рр.) – український філософ, просвітник, юрист та освітній діяч, відомості про якого досить суперечливі, а творча спадщина недоопрацьована і маловідома. Діяльність професора була надзвичайно різноманітною. Цьому сприяли не лише хороший рівень володіння класичними мовами, знання класичної та новітньої літератури, а й досконале володіння українською, словацькою, угорською, німецькою, французькою, старослов'янською, польською та російською мовами. П. Лодій мав ґрунтовні знання з філософії, логіки, історії філософії, метафізики, етики (моральної філософії), економіки, політики, математики, високо цінував пізнавальні можливості останньої та її методологічну значущість. У коло викладацьких і наукових інтересів закарпатця входив практично весь цикл юридичних дисциплін: від теоретико-правових до дисциплін кримінально-правового спрямування [1].

Представник закарпатської прогресивної інтелігенції народився 4 травня 1764 р. в селі Збой (тепер територія Словаччини) у сім'ї священика. Початкову освіту здобув вдома, потім закінчив гімназію в місті Орадї, в Румунії, згодом Ужгородську богословську семінарію, а у 1785 р. – Львівську семінарію [2, с. 301]. У 1787 закінчив Львівський університет, де згодом працював професором логіки, метафізики й моральної філософії. Викладав також математику та нумізматику, в окремі роки – літературу й природознавство. З 1802 – професор філософії, чистої та прикладної математики в Ягеллонському університеті у Кракові [3].

У 1803 р., разом з рядом інших професорів українського походження, був запрошений до Петербурга та стояв біля витоків створення Петербурзького університету, з 1819 по 1829 рр. був деканом філософсько-юридичного факультету [2, с. 301]. Із дня заснування Петербурзького університету П. Лодій читав курс філософських наук, зокрема природне право. Його викладання відзначалося прагненням долучити студентів до досягнень європейської юриспруденції [4, с. 29]. У той період мислитель видав два фундаментальні підручники з логіки та права: «Логічні настанови, які скеровують до пізнання та розрізнення істинного від хибного» (1815) та «Теорія загальних прав, яка містить в собі філософське вчення про природне загальне державне право» (1828) [1].

Все своє життя П. Лодій не поривав зв'язків з Україною, листувався із закарпатцями, а також із професорами Львівського університету, пу-

блікував там свої праці, читав лекції [2, с. 301]. Твори філософа також сприяли поширенню просвітницьких ідей на Закарпатті, що перебувало у той час під гнітом Австрійської імперії [5, с. 24].

Одним із перших поміж українських науковців він почав розробляти українську філософську та юридичну термінологію, займався редакцією робіт у цій сфері, а також перекладав українською німецькі та латинські праці [6, с. 22]. Так, Лодій переклав з латини підручник Крістіана Баумайстера «Elementa Philosophie» («Настанови любомудрія морального, які містять практичне любомудріє, загальне природне право, етику та політику», Львів, 1790), що є його внеском у розвиток української філософської термінології [3], адже під час здійснення перекладу вчений велику кількість філософських термінів повинен був придумувати самостійно, оскільки на той час (кінець XVIII ст.) філософська термінологія була латинською [7, с. 104]. Також він переклав працю Ф. Цейлера «Природне приватне право» (1809) та працю Л. Фейєрбаха «Кримінальне право» (1810) [5, с. 25].

Відтак, світогляд П. Лодія і безпосередньо його філософські погляди, як вже було зазначено, сформувалися у культурно-освітньому середовищі Львівського, а згодом Краківського та Петербурзького вищих навчальних закладів. Відповідно до цього, можна запропонувати таку періодизацію творчої діяльності П. Лодія: львівський період (1787–1802), краківський (1802–1803) та петербурзький (1803–1829). Для дослідження, на нашу думку, особливо визначальним є перший з них. Саме тоді, незважаючи на перешкоди та утиски, мислитель розгорнув в університеті активну педагогічну та наукову діяльність: читав чотири різні за змістом курси, підготував рукописні підручники, переклав, як вже згадувалось, з латинської на тогочасну українську мову підручник німецького філософа Христіана Баумейстера «Настанови моральної філософії», в якому пропагувалися ідеї, що заперечували втручання потойбічних сил у явища природи та суспільного життя та апелювали до розуму людини [8, с. 108].

У лекціях П. Лодія із логіки, метафізики та історії філософії відчувається вплив таких видатних європейських філософів, як Г. Гроцій, Х. фон Вольф, К. Бемер, С. фон Пуфендорф, В. Келер та інші. Водночас мислитель досконало володіє філософською спадщиною стародавніх греків. У його лекціях, наукових статтях і підручниках відчувається вплив школи грецьких софістів, Арістотеля (теорія походження держави, видів форм державного правління, розуміння категорій справедливості, добра практично тотожні з Арістотелем). П. Лодій був добре обізнаний із теологічною концепцією права. Він використовував і цитував роботи визначних те-

ологів (Августина Блаженного, Фоми Аквінського). Під час читання курсу філософії та теорії загального права в Петербурзькому університеті (1824–1825 роки) знайомив студентів із філософією І. Канта [9, с. 8].

Вчений є автором праць, які не тільки у своїй назві, але і за своєю суттю відносяться до тих, що присвячені природно-правовій проблематиці. Мова, зокрема, йде про «Природне право народів», «Загальнодержавне природне право», «Теорія загальних прав, яка містить у собі філософське вчення про природне загальне державне право» [8, с. 109].

На жаль, такі твори П. Лодія, як «Природне начало народів» і «Повний курс філософії» так і не вийшли друком, оскільки їх рукописи втрачені. З огляду на це, детальний аналіз філософської спадщини П. Лодія на сьогодні є неможливим через втрату багатьох праць мислителя, а також збереження його рукописів в архівах міст різних країн, зокрема Львова, Мукачева, Кракова, Петербурга. До того ж сучасні дослідники зосереджують увагу здебільшого на вивченні біографічних матеріалів мислителя, а не на його філософській спадщині яка має вагоме наукове значення [5, с. 24].

Переходячи до розгляду особливостей політико-правових поглядів мислителя, зауважимо, що на його думку, державою є нерівне суспільство вільних людей, які об'єдналися під єдиною верховною владою для досягнення загальної безпеки та благополуччя [9, с. 9].

Вчений підкреслює, що міркуючи про первинне походження держав, необхідно насамперед дослідити та пізнати мету держави, адже права та правомірні обов'язки членів будь-якого суспільства, відповідно й держави як великого суспільства, мають виводитися з її мети, яка є основою прав та правомірних обов'язків усіх громадян [10, с. 221].

Розуміння мети держави можна досягти двома способами – за досвідом та за філософськими дослідженнями. Першим способом можна дійти тільки до історичної та приватної мети держави, яка є основою лише для місцевих законів і прав конкретної держави. Проте в публічному державному праві повинні виводитися всезагальні права й обов'язки, належні кожній державі загалом, а отже, мета також повинна бути всезагальною і належати кожній державі. Однак, ця одна мета може бути тільки у філософському розумінні. Філософська мета може бути або властива державі, або загальна. Властива мета є найближчою чи віддаленою, залежно від того, безпосередньо чи не безпосередньо вона досягається. Властива й найближча мета держави може бути також або першочерговою, або другорядною. Перша, для якої держава єдино могла й повинна була виникнути, і дру-

га, яку держава може та повинна шукати. Якщо забезпечення прав всіх і кожного, тобто безпеку, вважати метою держави, то ця мета буде не історичною, а філософською, не загальною чи віддаленою, а властивою й найближчою, тобто головною метою держави. Таким чином, одна лише безпека створює досконалу, розумну та схожу з природою рішучість людей до вступу в державу, оскільки вона є тим добром, якого люди можуть і повинні шукати. Проте без об'єднання у державу відшукати його неможливо з причини недостатнього поєднання волі та сил для досягнення цієї мети [9, с. 9].

У своїй праці «Теорія загальних прав, яка містить у собі філософське вчення про природне загальне державне право» П. Лодій вказує, що як і в будь-якому суспільстві, у державі повинні існувати природні та позитивні закони. При цьому мислитель чітко визначає відмінності природних та позитивних законів: «як і у будь-якому суспільстві, так і в державі мають існувати закони, права та корелюючі їм обов'язки, які необхідно виводити із мети держави та державних велінь. Якщо ці закони виходять із сутності держави та одним розумом усвідомлюються, то носять назву природних; якщо ж формуються під впливом волі Верховного Правителя, то будуть позитивними». Визначене усвідомлення розумом людини природних прав засвідчує чітке позиціонування дослідника стосовно наявності та пріоритетності таких прав. Адже те, що людина розуміє і усвідомлює, – те і є реальним регулятором суспільних відносин. Натомість те, що спирається на волю панівного класу, є до певної міри менш природним, більш штучним, мінливим та, як наслідок, другорядним порівняно з природним. Разом із тим, із співвідношення «загального благоденства з приватним» П. Лодій виводить положення, за яким «кожен громадянин цілковито повинен надавати перевагу загальному благоденству народу у порівнянні з приватним своїм благоденством. Проте благоденство та благо загальне повинні бути істинними [8, с. 109].

Окрім «позитивного права» та «природного загального державного права» як права спільноти філософ виокремлює право людини, яке впливає з її свободи і належить їй як розумній істоті. У розгляданій концепції вбачаються, зокрема, певні впливи ідей вольф'янця Й.Г. Вінклера, який розрізняв природне право, що відповідає додержавному порядку, й природне право, яке діє у державі [4, с. 248].

Зауважимо, що позиції П. Лодія щодо загального та приватного блага мають деяку критичну оцінку сучасників з приводу належності даної тези мислителя XVII–XIX століть до пріоритетів громадянського суспільства й ідей прав людини. Однак, видається, що такого роду бачення авто-

ра (громадянин цілковито повинен надавати перевагу загальному благоденству народу порівняно з приватним своїм благоденством) якоюсь мірою пов'язано з античними поглядами на природні права як шлях до загального блага, а також з ідеями просвітників Нового часу щодо організації політичної влади та суспільного договору, тобто є свідченням прихильного ставлення П. Лодія й відстоювання ним ідей природного права, природних прав людини. Вбачається, що дослідник обґрунтовував природно обумовлене право людей жити в умовах загального благоденства. А цей стан більш вірогідно досягається саме за рахунок пріоритетності загального над приватним [8, с. 109].

Відзначимо також, що погляди мислителя стали причиною утисків імперської цензури, частина його праць була заборонена до публікації та поширення. Це було зумовлено змінами державної політики у галузі народної освіти, пов'язаними з періодом політичної реакції, яка розпочалась у Росії у 20-і роки XIX ст. та проявилась у гоніннях на природне право як «неблагонадійну» навчальну дисципліну. Було заборонено низку книг, присвячених цій проблематиці. Зокрема, зазнали осуду і «Логічні настанови» П. Лодія [5, с. 29]. У листопаді 1821 року він виступив на зборах університету проти звинувачень щодо чотирьох професорів, які висловлювалися за незалежність філософії від богослов'я. Пізніше його звільнили з посади декана і усунули від викладання філософії [1].

Отже, в умовах авторитарного державного режиму тогочасної Росії природне право розцінювалось як дисципліна ідеологічно небезпечна й така, що її викладання може становити загрозу для державного ладу. Причиною цього була передовсім загальна індивідуалістично-ліберальна спрямованість західної природно-правової думки [4, с. 29], що йшло врозріз з офіційною доктриною імперської Росії.

Висновки. Таким чином, П. Лодій був прихильником природної теорії походження права, відстоював пріоритет прав людини перед нормами встановленими державою.

Його погляди були сформовані на основі прихильності до філософсько-правових ідей Арістотеля, Г. Гроція, Х. фон Вольфа, К. Бемера, С. фон Пуфендорфа, В. Келера, І. Канта та інших. Будучи автором праць «Природне право народів», «Загальнодержавне природне право», «Теорія загальних прав», «Логічні настанови, які скеровують до пізнання та розрізнення істинного від хибного», він наголошував на існуванні прав людини, які впливають з її свободи і належать їй як розумній істоті. Мислитель підкреслював перевагу природного загального державного права над позитивним, вважаючи його реальним регулятором суспільних відно-

син, з огляду на те, що саме природне право осягається і усвідомлюється розумом людини, натомість те, що спирається на волю панівного класу, є до певної міри менш природним, більш штучним, мінливим та, як наслідок, другорядним порівняно з природним.

Разом із тим, П. Лодій підкреслює, що кожен громадянин повинен надавати перевагу загальному благоденству народу у порівнянні зі своїм приватним благоденством. Але при цьому, що важливо, благоденство та загальне благо обов'язково мають відповідати критеріям істинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельник І. Петро Лодій, філософ. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/22367> (дата звернення: 10.04.2024 р.).
2. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. 4-те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.
3. Петро Лодій: 260 років. URL: http://pmi.in.ua/mc-events/petro-lodij-260-rokiv/?mc_id=459 (дата звернення: 15.05.2024 р.).
4. Рабінович С.П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 576 с.
5. Мозгова Н. Призначення логіки в теорії пізнання Петра Лодія. *Versus*. 2014. № 2 (4). С. 24–27.
6. Земан І.В. Наука міжнародного права у Львівському університеті: монографія / за наук. ред. канд. юрид. наук, проф. В.М. Репецького. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 320 с.
7. Ходанич Ю.М. Право та закон у праці Х. Баумейстера «Elementa Philosophiae», перекладеної П. Лодієм. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Випуск 72. С. 103–108.
8. Красовський К.Ю. Природні права в українському конституціоналізмі: дисертація ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2021. 253 с.
9. Галас В.І., Попович Т.П., Грабар В.Є. У витоків вітчизняного права: П. Лодій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2017. Випуск 46. Т. 1. С. 7–9.
10. Правова політологія: проблеми концептуалізації та інституціоналізації: монографія / За ред. І.О. Кресіної. Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2019. 288 с.